

Witold Sadziński*

OD WYRAZU DO HASŁA SŁOWNIKOWEGO

Bezpośrednim asumptem do niniejszych rozważań leksykograficznych jest wydany niedawno *Indeks a fronte* (Wawrzyńczyk/Wierzchoń 2016), jak dotąd najobszerniejszy korpus współczesnego języka polskiego liczący 300.000 haseł słownikowych, uwzględniający najważniejsze postulaty myśli leksykograficznej ostatnich lat, w tym także obydwu autorów legitymujących się znakomitymi dokonaniem w tym zakresie oraz środowiska, z którego się wywodzą – żeby wymienić dla przykładu autorów znakomitego studium Bogusławski/Danielewiczowa (2005). Chciałbym spojrzeć na tę problematykę na szerszym tle, odwołując się jako germanista do leksykografii niemieckiej.

Abstrahując od tzw. „mammotreptów“, średniowiecznych glosariuszy, jak np. datowany na drugą połowę VIII w. liczący ok. 3.670 haseł i ponad 14.600 przykładów łacińsko-starowysokoniemiecki *Abrogans* (vgl. Bischoff 1977) – nazwany tak od pierwszego hasła – należy tu przede wszystkim wymienić wielkie nowożytnie słowniki języka niemieckiego, a szczególnie pierwszy duży ogólnojęzykowy słownik Johanna Christopha Adelunga, liczący ok. 58.500 haseł. Pierwsze (5-tomowe) wydanie (Adelung 1774–86) ukazywało się, jak to z reguły przy tak dużych dziełach bywa, etapami – w ciągu 12 lat. W latach 1793–1801 powstało kolejne – ostatnie za życia Adelunga – drugie (4-tomowe) wydanie (Adelung 1793–1801). Kolejne – już pośmiertne – także 4-tomowe wydanie słownika z 1811 r. (Adelung 1811) jest dostępne również online (<http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/online/angebot>).

Dzieło Adelunga, które było ukoronowaniem jego pracy, miało wielki wpływ na rozwój leksykografii nie tylko na obszarze niemieckojęzycznym. Stosunkowo skromna z dzisiejszego punktu widzenia liczba leksemów jego słownika skłania do przemyśleń nt. kodyfikacji leksykograficznej słownictwa danego języka.

Leksykalny komponent języka, a więc generalnie mówiąc słowa, nie są wbrew temu, co twierdził Fritz Mauthner, prekursor i największy filozof języka przed Ludwikiem Wittgensteinem (por. Sadziński 2014), „solonymi śledziami, starym stęchłym towarem“ (Mauthner 1923, 176), ale odbiciem materialnego

* Dr. Witold Sadziński, Universität Łódź, Institut für Germanische Philologie, Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

i duchowego rozwoju danej wspólnoty językowej. Co ciekawe, pierwszy duży (6-tomowy) słownik języka polskiego Samuela Bogumiła Lindego (Linde 1807-14), wzorujący się częściowo na dziele Adelunga, liczy podobnie jak tamten ok. 60.000 haseł (por. wstęp do wydania online <http://leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/37/sownik-jezyka-polskiego-warszawa-1807-1814>). Skromniej wypada pod tym względem pierwszy słownik ortograficzny języka niemieckiego Konrada Duden (Duden 1880) z 27.000 haseł na 187 stronach, choć sam reklamuje się jako „słownik kompletny“. Przypomnijmy, że dzisiejsze słowniki ortograficzne Duden przebijają nawet kilkakrotnie wspomniane pierwsze wydanie swego pierwowzoru pod względem ilości haseł: w 26. wydaniu (Scholze-Stubenrecht/Wermke 2013) mamy już 140.000 haseł. Co dwa, trzy/lata ta liczba zwiększa się o kolejne 5000 haseł – np. między wydaniem 25. i 26. (2009) czy też 24. i 25. (2006) (por. http://www.duden.de/ueber_duden_auflagengeschichte)¹.

W porównaniu z dużymi słownikami XIX wieku², słowniki XX wieku cechują się wręcz skokowym wzrostem ilości haseł. Przede wszystkim chodzi tu o jego drugą połowę, gdyż w pierwszej – naznaczonej dwiema największymi wojnami tego stulecia – i tak nie było szans na realizację większych projektów leksykograficznych, abstrahując już od periodyzacji historiograficznej, która łączy początek XX wieku dopiero z wybuchem I Wojny Światowej. Tak czy inaczej na przełomie wieków powstał tylko jeden duży słownik, tzw. warszawski (Karłowicz/Kryński/Niedźwiecki 1900–27), z 280.000 haseł, którego koncepcja lematyzacji niezliczonej ilości dialektyzmów i archaizmów stawia jednak pod znakiem zapytania jego reprezentatywność w odniesieniu do ówczesnego języka polskiego (por. Wawrzyńczyk/Wierzchoch 2016, vii).

Wracając do języka niemieckiego, można kontynuować wzmiankowany wcześniej progres ilości haseł pozostając przy serii słowników Duden. Na początku należy wymienić *Duden Deutsches Universalwörterbuch* (Drosdowski 1983 – cyt. dalej rów. jako DUW) ze 120.000 haseł, 150.000 autentycznych przykładów i ponad 500.000 wyjaśnień (por. przedmowę i informację na obwolucie). Mowa tu o średnim podręcznym słowniku języka niemieckiego, który w odniesieniu do języka polskiego porównać można ze słownikiem Szymczaka (1978–81) – ok. 80.000 haseł³ – a w szczególności Dubisza (2003), zawierającego 100.000 haseł (w przeliczeniu nawet 150.000 sememów).

¹ *PONS Online-Wörterbuch Deutsche Rechtschreibung* (de.pons.com/übersetzung/deutsche-rechtschreibung) zawiera już nawet 157.000 haseł.

² Abstrahujemy tu rzecz jasna od tzw. Słownika braci Grimm (Grimm 1991) ze swoimi 33 tomami, wydanymi w latach 1838–1961 („dużo ponad 300.000 haseł“), ponieważ nie jest to słownik synchroniczny języka niemieckiego. Nawiasem mówiąc, bracia Grimm jedynie zainicjowali ten gigantyczny projekt, będąc autorami jedynie pierwszego ze wspomnianych 33 tomów.

³ W 1992 r. ukazał się suplement z ok. 4000 nowych haseł, uwzględniający nowe jednostki leksykalne wzgl. przywracający status leksemu licznym wyrazom nielematyzowanym pod wpływem fałszywie pojętej poprawności językowej – wśród nich wulgaryzmy.

Nie można tu również pominąć jego odpowiednika w b. NRD, *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (Klappenbach/Steinitz 1964–77 – cyt. dalej rów. jako WDG)⁴. Słownik ten „powstał w Berlinie w Akademii Nauk NRD [...] między rokiem 1952 i 1977 pod redakcją Ruth Klappenbach. Został wydany w 6 tomach i do końca trwania NRD był dodrukowywany. WDG liczy ponad 4.500 stron i zawiera prawie 100.000 haseł. Swoją koncepcją i doбором źródeł przewyższał inne słowniki tamtego czasu i dlatego też stał się wzorem dla wielu projektów leksykograficznych, m. in. *Großes Wörterbuch der deutschen Sprache* Dudena” [tłum. autora] (https://de.wikipedia.org/wiki/W%C3%B6rterbuch_der_deutschen_Gegenwartssprache).

Na tym jednak bynajmniej nie kończyły się zasoby leksykalne języka niemieckiego. Ponieważ życie stawia przed użytkownikami języka coraz to nowe i większe wymagania, powstawały w związku z tym nowe, jeszcze obszerniejsze leksykony, względnie nieprzerwanie się nad nimi pracowało (i nadal pracuje), uwzględniając m. in. coraz więcej haseł zastrzeżonych wcześniej dla słowników fachowych, a także płynące szerokim strumieniem zapożyczenia – nie mówiąc już o słownictwie potocznym i dialektalnym, aspirującym do słownictwa ogólnego. Tak więc obok DUW pojawił się na rynku większy słownik Dudena *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache* – z początku w sześciu tomach (1976–81), a od drugiego wydania (1993) już w ośmiu: „Objętość pierwszego wydania została znacznie poszerzona; 8-tomowe drugie wydanie odnotowuje teraz ponad 200.000 haseł“ [tłum. autora] (zob. przedmowę i informację na obwolucie II wyd.). Po nim powstała wersja 10-tomowa (Scholze-Stubenrecht/Wermke 1999 – cyt. dalej rów. jako GWDS) – również w wersji elektronicznej. W ten sposób najobszerniejszy słownik współczesnego języka niemieckiego stał się łatwym w korzystaniu kompendium wiedzy z „około 230.000 haseł, 300.000 danych znaczeniowych, 150.000 przykładami użycia i 100.000 autentycznych cytatów” [tłum. autora] (por. informację na obwolucie).

Słownika GWDS nie należy mylić z serią Dudena *Der Duden in zwölf Bänden* – składa się ona z 12 tematycznie profilowanych tomów:

1. *Die deutsche Rechtschreibung* (słownik ortograficzny)
2. *Das Stilwörterbuch* (słownik stylu)
3. *Das Bildwörterbuch* (słownik obrazkowy)
4. *Die Grammatik* (gramatyka)
5. *Das Fremdwörterbuch* (słownik wyrazów obcych)
6. *Das Aussprachewörterbuch* (słownik wymowy)
7. *Das Herkunftswörterbuch* (słownik etymologiczny)
8. *Das Synonymwörterbuch* (słownik synonimów)
9. *Richtiges und gutes Deutsch* (słownik poprawnego języka niemieckiego)
10. *Das Bedeutungswörterbuch* (słownik semazjologiczny)
11. *Redewendungen* (słownik frazeologiczny)
12. *Zitate und Aussprüche* (słownik cytatów i aforyzmów)

⁴ Por. także Malige-Klappenbach (1986).

Oprócz słowników z serii Dudena nie bez znaczenia pozostaje wydawany od 1966 roku i wciąż aktualizowany słownik Wahriga – np. Wahrig (2000) – zawierający „ponad 250.000 trafnie wyjaśnionych haseł wraz z wieloma przykładami ich użycia oraz zwrotów idiomatycznych ze wszystkich obszarów języka standardowego, potocznego, regionalnego i fachowego” [informacja na obwolucie]⁵.

Język polski w odróżnieniu od niemieckiego nie został dotąd jeszcze tak gruntownie opracowany pod kątem leksykograficznym. Pomijając 11-tomowy słownik Witolda Doroszewskiego (1958–69), który ze swoimi 125.000 haseł jest pod względem metodologicznym jak i faktograficznym w dużej mierze przestarzały, można w tym kontekście wskazać raczej na słownik Haliny Zgólkowej (Zgólkowa 1994–2005), zawierający dokładnie 132.814 haseł, co w przeliczeniu przekłada się na ok. 200.000 wariantów leksykalnych (głównie przy uwzględnieniu wariantów polisemicznych czy neosemantycznych). Obiecująco zapowiada się obszerny słownik współczesnego języka polskiego (słownictwo od roku 1945) pod redakcją Żmigrodzkiego (2007-), tym bardziej że mamy tu do czynienia ze słownikiem wyłącznie w wersji digitalnej, który dzięki temu może być aktualizowany na bieżąco. Prace nad tym słownikiem rozpoczęły się w 2007 roku i nadal trwają – także niejako przy udziale jego użytkowników.

Tak, słowniki drukowane osiągnęły już granice swoich możliwości – zarówno w sensie ich generowania jak i użytkowania. Nieuchronnie czeka nas era słowników elektronicznych. Ale i tutaj leksykografia niemiecka jest już o wiele dalej: Zaawansowany i na bieżąco dostępny już online projekt DWDS [*Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*]⁶ „zakłada całościowe opracowanie leksykograficzne języka niemieckiego w oparciu o udokumentowane źródła użycia języka – od 1900 r. po teraźniejszość. Wynik tego opracowania nie będzie miał tradycyjnej formy książkowej, lecz elektronicznego banku danych. [...] Wybór tekstów będzie oceniany przez redakcję oraz członków współpracującej z nią Akademii Nauk Berlina i Brandenburgii. Celem jest zbliżenie się do ideału reprezentatywności danych i opracowanie wiarygodnego i możliwie najbardziej kompletnego korpusu” [tłum. autora] (http://www.woerterbuch-portal.de/woebus_alle/Woebu41/InhaltAnzeigen?fileurl=http://www.woerterbuch-portal.de/woebus_alle/Woebu41/Factsheet). Już na początku liczba haseł w porównaniu z *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (WDG) jako bazą wyjściową o objętości 100.000 haseł zwiększyła się o trzy czwarte i wynosiła 176.758 jednostek. Łączny indeks haseł znajdujących się w bazie danych portalu do opracowania zamykał

⁵ Informacja z obwoluty słownika pochodzi z wydania w 1997 r., należy zatem założyć, że podana tu liczba haseł została już w międzyczasie z nową liczbą przekroczone.

⁶ Projekt powstał w 2005 r., a w 2007 r. przybrał ostateczny kształt. Realizowany jest przez zespół, którego trzon stanowią Wolfgang Klein (kierownik), Manfred Bierwisch, Alexander Geyken, Wolf-Hagen Krauth, Hartmut Schmidt, Angelika Storrer (por. Klein/Geyken 2010, 80, przyp. 2).

się liczbą 870.930⁷. Te informacje są już dzisiaj mocno nieaktualne, ale podajemy je tutaj dla zobrazowania skali i dynamiki podjętego projektu. Wystarczy dodać, że wg danych autorów projektu z roku 2010 baza danych wynosiła już 4 miliony jednostek – nie licząc imion własnych i zapożyczeń (Klein/Geyken 2010, 81). Korpus poddanych analizie tekstów miał objętość 100 milionów jednostek wyrazowych w następujących proporcjach do poszczególnych rodzajów tekstów (por. Klein/Geyken 2010, 88):

- literatura piękna (25%)
- publicystyka (25%)
- teksty fachowe (20%)
- teksty użytkowe (20%)
- (transkrybowane) teksty języka mówionego (10%).

Leksyka jest otwartym subsystemem języka i nadążając za potrzebą nazywania nowych rzeczy i terminów jest ciągle niejako na etapie powstawania (*in statu nascendi*), nieustannie powiększając liczbę konstytuujących ją jednostek podstawowych. Duży udział mają w tym terminy fachowe, które coraz bardziej wzbogacają komponent leksykalny języka ogólnego – żeby wspomnieć chociażby słownictwo związane z elektroniką i komputeryzacją. To powoduje, że tradycyjne słowniki w formie książek wobec stale zwiększającej się objętości – najczęściej wielotomowe – stają się po prostu niepraktyczne w użyciu, nie mówiąc już o tym, że wobec wręcz lawinowego przyrostu słownictwa tudzież neosemantyzacji już istniejącego szybko się dezaktualizują.

Dygitalizacja nowych dużych projektów leksykograficznych stała się zatem koniecznością, dając jednocześnie możliwość bieżącej aktualizacji siatki haseł oraz nowych znaczeń. Tym wyzwaniom wychodzą już naprzeciw także słowniki bilateralne, jak np. *Wielki multimedialny słownik niemiecko-polski/polsko-niemiecki* (Wiktorowicz/Fraćzek 2010) o łącznej objętości 795.000 polskich i niemieckich jednostek leksykalnych.

Przeciętnemu użytkownikowi języka wystarcza jednak w codziennym życiu zaledwie ułamek ogólnego zasobu leksykalnego języka. Z myślą o tej największej liczebnie grupie będą oczywiście nadal drukowane i optymalizowane słowniki – często kieszonkowe – o zróżnicowanej opcjonalnej objętości. Mogą to być niekiedy nawet tzw. słowniki minimum, jak np. Kurzowa/Zgółkowa (1992) wzgl. Zgółkowa (2013) dla języka polskiego o objętości zaledwie 1500 haseł (700 rzeczowników, ok. 300 czasowników, 200 przymiotników, 50 zaimków, 30 przyimków i 40 spójników)⁸ do porozumiewania się na poziomie podstawowym. Alternatywą dla ambitniejszych potrzeb są tzw. słowniki bazowe w rodzaju *PONS Basiswörterbuch* (Hecht/Schmollinger 1999) dla języka niemieckiego. Słownik ten zawiera „ok. 8.000 haseł oraz 16.000 wyrażen i zwrotów na 496 stronach“

⁷ Są to dane na dzień 24.10.2008 r. dostępne pod podanym wyżej linkiem.

⁸ Słowniki te zawierają ponadto dodatkowo listy liczebników – głównych i porządkowych.

[informacja na obwolucie]. „To jest więcej, niż potrzeba do codziennych rozmów i większości tekstów“ (Hecht/Schmollinger 1999, ze „Wstępu“). Dla uczniów szkół średnich i studentów przydatny może okazać się podręczny słownik kompaktowy, jak np. *PONS Kompaktwörterbuch* (Balhar/Cyffka/Quaas/Saßmann 2005) dla języka niemieckiego z 42.000 haseł, wyrażeń i zwrotów.

Ale także wielkie projekty leksykograficzne nie muszą kierować się li tylko zasadą ekstensjonalności, lecz w równej mierze uwzględniać rozwiązania o charakterze intensjonalnym. Zwracają na to uwagę m. in. także autorzy wspomnianego na wstępie *Indeksu* (Wawrzyńczyk/Wierchoń (2016, v), pomijając w nim m. in. formy gerundialne czy konwersje będące domeną gramatyki, a nie leksyki i leksykografii.

W języku niemieckim dotyczy to w pierwszym rzędzie złożeń. Wiele z nich stoi w opozycji semantycznej do pozornie ekwiwalentnych grup wyrazowych – np. wtedy, gdy w obydwu wypadkach w grę wchodzi przymiotnik jako człon określający – i to stanowi o ich swego rodzaju kategorialnej wartości dodanej (niem. *Mehrwert*), a tym samym jest też mocnym argumentem za należnym im miejscem w siatce haseł:

Altkanzler ≠ *alter Kanzler*
Atombombe ≠ **atomare Bombe*
Dickbauch ≠ *dicker Bauch*
Großstadt ≠ *große Stadt*
Großvater ≠ *großer Vater*
Hochhaus ≠ *hohes Haus*
Hochschule ≠ *hohe/höhere Schule*
Langfinger ≠ *langer Finger*

Ale są także złożenia tworzone *ad hoc* w sensie czysto formalnym (m.in. w odniesieniu do kryterium graficznego), które są semantycznie tożsame z odpowiadającymi im grupami wyrazowymi. Złożenia te, w odróżnieniu od wcześniej wspomnianych, w układzie współrzędnych *Type-Token* należą pospołu z grupami wyrazowymi do kategorii *Token*, a więc generowane są tak jak i tamte na płaszczyźnie tekstu (czyli *parole*), spełniając tam dodatkowo funkcję rekurencyjną: *die Frau des Zahnarztes/die Kinder des Zahnarztes/das Auto des Zahnarztes/das Haus des Zahnarztes* mogą zatem w użyciu anaforycznym przyjąć formę *Zahnarntfrau/Zahnarntkinder/Zahnarntauto/Zahnarnthaus*⁹. Takie złożenia nie są jednostkami leksykalnymi podlegającymi lematyzacji.

⁹ Dobrym, cytowanym często w literaturze przedmiotu przykładem może być także *Atomspatz(en)*, którego słusznie nie notują słowniki języka niemieckiego, choć pojawia się w tekstach – szczególnie przy okazji awarii elektrowni atomowych. Obserwuje się wtedy wróble (i inne ptaki) o białym upierzeniu wywołanym przez napromieniowanie. Można je w dalszych partiach tekstu nazywać, także w celu podkreślenia jego koherencji, „wróblami atomowymi” – po niemiecku *Atomspatzen* właśnie.

Z drugiej strony mamy do czynienia niejako z wirtualną lematyzacją elementów potencjalnie możliwych. W leksykografii niemieckiej stosuje się mianowicie tzw. gniazdową notację złożzeń w wypadku serializacji jednego z ich członów. Poniżej załączona jest dość obszerna, choć z konieczności jedynie egzemplaryczna lista takich notacji. Lematyzowane są tu jedynie powtarzające się człony złożzeń, niezależnie od tego, czy zajmują one w złożeniu pozycję inicjalną czy też nie. Podane są następnie jedynie przykłady takich złożzeń bez ich wyczerpującego inwentarza, co oznacza, że są to produktywne i otwarte modele słowotwórcze mogące generować dalsze nieistniejące jeszcze w danej chwili jednostki leksykalne. Wspomniana lista oparta jest na Scholze-Stubenrecht/Wermke (1999):

afffen-, Afffen- (ugs. emotional verstärkend): 1. drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus: sehr: afffenschnell, -stark. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Afffengeschwindigkeit, -kälte, -tempo.

arsch- (derb emotional): drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/sehr: arschkahl, -kalt, -klar.

bit|ter- (emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: bitterarm, -schwer, -wenig.

blitz-, Blitz-: 1. (ugs. emotional verstärkend) drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: blitzblank, -dumm. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. überaus schnell, überraschend [und unerwartet] erfolgt: Blitzinterview, -offensive, -start.

bom|ben-, Bom|ben- (ugs. emotional verstärkend): 1. drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: bombenfest, -rein, -voll. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. als ausgezeichnet, hervorragend angesehen wird: Bombenfigur, -gehalt, -kondition.

grund- (emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/von Grund auf, durch und durch...: grundbrav, -gesund, -schlecht.

Grund-: bezeichnet in Bildungen mit Substantiven etw. als grundlegend, fundamental, die Grundlage darstellend: Grundbestandteil, -betrag, -lehrgang.

Haupt-: kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven jmdn. als maßgebliche, wichtigste Person od. etw. als wesentliche, bedeutungsvollste Sache: Hauptakteur, -attraktion, -sorge.

Hei|den- [in der Vorstellung der Christen waren die Heiden etw. Schreckliches, Furchterregendes] (ugs. emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Heidenmühe, -respekt, -schreck, -stunk.

Höl|len- (ugs. emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad, eine besonders große Intensität von etw. aus: Höl- lenkrach, -wut.

hoch-: 1. (verstärkend) drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/sehr: hochakut, -zufrieden. 2. drückt in Bildungen mit Verben aus, dass eine Person oder Sache durch etw. (ein Tun) hinaufgelangt, nach oben, in die Höhe gelangt: sich hocharbeiten, hochbinden.

Hoch-: kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven den Höhepunkt, den höchsten Entwicklungsstand von etw.: Hochbarock, -kapitalismus.

Hun|de- (ugs., meist abwertend): 1. drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: hundemager, -schlecht, -übel. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. als schlecht, miserabel angesehen wird: Hundelohn, -wetter. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Hundeangst, -hitze.

kreuz- [urspr. ausschließlich im positiven Sinne verwendet bezogen auf das Kreuz der christl. Religion, z.B. kreuzgut= so gut wie das Kreuz des Christentums] (emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: kreuzanständig, -elend, -langweilig.

mords-, Mords- (ugs. emotional verstärkend): 1. drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: mordsdumm, -fidel, -gemütlich. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Mordsangst, -dummheit, -wut. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. oder etw. als ausgezeichnet, hervorragend, bewundernswert angesehen wird: Mordskarriere, -stimme, -weib.

No|bel- (öfter spött.): drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. oder etw. als elegant, vornehm, exklusiv angesehen wird: Nobeldisko, -juwelier, -villa.

Pfunds- (ugs. emotional verstärkend): 1. drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Pfundsblutvergiftung. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. od. etw. als ausgezeichnet, hervorragend, bewundernswert angesehen wird: Pfundsfabrik, -kamerad.

sau-, Sau-: 1. (ugs. emotional verstärkend) drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus: sehr: saufrech, -gut, -komisch, -teuer. 2. (derb emotional abwertend) drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. od. etw. als schlecht, minderwertig, miserabel angesehen wird: Sauklaue, -leben, -wirtschaft. 3. (ugs. emotional verstärkend) drückt in Bildungen mit Substantiven einen besonders hohen Grad von etw. aus: Sauglück, -hitze.

-sau, die; -, -säue (derb abwertend): drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass eine Person etw. Bestimmtes ist: Faschistensau, Machosau.

scheiß- (derb emotional abwertend): a) drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus: sehr: scheißfaul, -kalt, -vergnügt; b) kennzeichnet in Bildungen mit Adjektiven etw. (eine Eigenschaft) als übertrieben, verachtenswert: scheißfein, -höflich, -klug.

Scheiß- (derb emotional abwertend): drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. od. etw. als schlecht, miserabel, verabscheuenswürdig angesehen wird: Scheißarbeit, -laden, -spiel.

Spit|zen-: 1. (emotional verstärkend) drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. oder etw. als besonders gut, [qualitativ] erstklassig, zur Spitze gehörend angesehen wird: Spitzenbesetzung, -darsteller, -film, -frau, -hotel, -lage, -mann, -produkt, -wein. 2. kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven jmdn. oder etw. als eine Person oder Sache, die eine hohe Position, einen hohen oder den höchsten Rang einnimmt: Spitzenagent, -organisation. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. (selten jmd.) den höchsten Wert, das höchste Maß darstellt: Spitzenbedarf, -belastung, -einkommen, -preis, -temperatur.

stink- (salopp emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Adjektiven eine Verstärkung aus/ sehr: stinkbürgerlich, -gemütlich.

-arm: 1. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nur in äußerst geringem Umfang vorhanden ist: emotions-, fleisch-, handlungsarm. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass sich etw. nur in äußerst geringem Umfang entwickelt, dass etw. nur in äußerst geringem Grad hervorgerufen wird: austausch-, emissions-, schadstoffarm. 3. a) drückt in Bildungen mit Verben (Verbstämmen) aus, dass die beschriebene Sache etw. nur in äußerst geringem Grad macht: knitter-, klirr-, rauscharm; b) drückt in Bildungen mit Verben (Verbstämmen) aus, dass etw. nur in äußerst geringem Grad gemacht zu werden braucht: bedien-, bügel-, pflegearm.

-be|tont: drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. besonders herausgestrichen wird: körper-, leistungs-, rhythmusbetont.

-fä|hig: 1. drückt in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) aus, dass die beschriebene Person oder Sache etw. machen kann, zu etw. in der Lage ist: aufnahme-, bindungs-, explodierfähig. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) aus, dass etw. gemacht werden kann: sende-, zitierfähig. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Person oder Sache für etw. geeignet ist, die erforderlichen Eigenschaften für etw. besitzt: abrüstungs-, mehrheits-, politik-, wettbewerbsfähig.

-fer|tig: 1. a) drückt in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) aus, dass etw. sofort, ohne weitere Vorbereitung gemacht werden kann: anschluss-, back-, bügel-, trinkfertig; b) drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Sache für etw. bereit, vorbereitet, fertig gestellt ist: pfannen-, schrankfertig. 2. drückt in Bildungen mit Verben (Verbstämmen) aus, dass die beschriebene Person zu etw. bereit, gerüstet ist: ausgeh-, reisefertig.

-frei: 1. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Sache nicht an etw. gebunden, nicht von etw. abhängig ist: bündnis-, kreisfrei. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht benötigt wird, nicht erforderlich ist: schienen-, waffenscheinfrei. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht erhoben wird, nicht geschuldet wird: beitrags-, schulgeldfrei. 4. drückt in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) aus, dass etw. nicht gemacht zu werden braucht: bügel-, wartungsfrei. 5. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht stattfindet, dass man etw. nicht hat: berufsschul-, sozialversicherungsfrei. 6. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht vorhanden ist: aggressions-, herrschafts-, kalorienfrei. 7. drückt in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) aus, dass etw. nicht eintritt: knautsch-, verschleißfrei. 8. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht bedeckt wird: hals-, knöchel-, wadenfrei.

-freund|lich: 1. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Sache für jmdn., etw. günstig, angenehm, für etw. gut geeignet ist: magen-, reparatur-, verbraucherfreundlich. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven ein freundliches Entgegenkommen aus: wohlgesinnt gegenüber jmdm., etw.: kinder-, hundefreundlich.

-gut, das **-[e]s:** 1. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven oder Verben (Verbstämmen) selten mit Adjektiven die Gesamtheit von Dingen, die mit etw. in Zusammenhang stehen: Back-, Ernte-, Rüstungsgut. 2. (seltener) bezeichnet in Bildungen mit Substantiven die Gesamtheit von Personen (bes. unter statistischen Gesichtspunkten): Menschen-, Patientengut.

-hungrig: drückt in Bildungen mit Substantiven seltener mit Verben (Verbstämmen) aus, dass die beschriebene Person ein heftiges Verlangen nach etw. hat, begierig auf etw. ist: bildungs-, lese-, sensations-, sexhungrig.

-leer: drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. fehlt, nicht obwohl wünschenswert vorhanden ist: ausdrucks-, inhaltsleer.

-ma|te|ri|al, das; -s: kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven zusammenfassend eine bestimmte Anzahl von Personen als für eine bestimmte Aufgabe o.Ä. zur Verfügung stehend (wird oft als inhuman empfunden): Menschen-, Patienten-, Spielermaterial.

-mä|ßig: 1. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Person oder Sache vergleichbar mit jmdm., etw. ist/ in der Art von jmdm., etw.: jahrmarkt-, kellner-, robotermäßig. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Person oder Sache auf etw. basiert, beruht, einer Sache folgt/ aufgrund von etw.: gewohnheits-, routinemäßig. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass einer Sache gemäß gehandelt o.Ä. wird/ wie es etw. verlangt, vorsieht: statusmäßig. 4. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven etw. als Mittel oder Ursache/ mithilfe von, durch etw.: blut-, willensmäßig. 5. (ugs.) kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven die Zugehörigkeit zu diesen/ etw. betreffend, in Bezug auf etw.: arbeitsplatz-, intelligenzmäßig.

-papst, der; -[e]s, -päpste (scherzh.): kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven seltener mit Verben jmdn. als führend, richtungweisend, als höchste Autorität auf einem bestimmten Gebiet: Kritiker-, Mode-, Musik-, Skipapst.

-reich: drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass die beschriebene Sache über etw. in hohem Maße verfügt, etw. in großer Menge aufweist, bietet: episenoden-, kalk-, kalorien-, variationsreich.

Riesen- (ugs. emotional verstärkend): 1. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. einen besonders großen Umfang, eine besonders weite Ausdehnung hat: Riesenhaus, -plakat, -tasche. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. eine besonders große Anzahl, Menge, ein besonders hohes Ausmaß hat: Riesenaufgabe, -auswahl, -defizit, -umsatz. 3. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. von großer Intensität ist: Riesendurst, -enttäuschung, -überraschung. 4. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd. oder etw. als ausgezeichnet, hervorragend angesehen wird: Riesenfußballer, -spiel, -witz.

-schwem|me, die; -, -n (emotional verstärkend): drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass jmd., etw. in allzu großer Zahl vorhanden ist od. erwartet

wird: Dollarschwemme; Serienschwemme; Juristenschwemme; Milch- und Butterschwemme.

voll-, Voll-: 1. drückt in Bildungen mit Adjektiven aus, dass die beschriebene Person oder Sache etw. ganz und gar, vollständig, in vollem Umfang ist: vollautomatisch, -reif. 2. drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass eine Person oder Sache den höchsten Stand von etw. erreicht hat: Vollakademiker, -automatik, -glatze.

-werk, das; -[e]s: 1. kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven die Gesamtheit von etw.: Blätter-, Karten-, Mauerwerk. 2. kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven ein Werk, das etw. darstellt oder herbeiführt, als groß, umfangreich: Einigungs-, Reform-, Vertragswerk.

-weisen, das; -s: bezeichnet in Bildungen mit Substantiven einen Bereich, eine Gesamtheit, die etw. in seiner Vielfalt umfasst: Bildungs-, Gesundheits-, Fernmelde-, Hochschulwesen.

-zar, der; -en, -en: kennzeichnet in Bildungen mit Substantiven jmdn. als führend, beherrschend, [wirtschaftlich] sehr mächtig auf einem bestimmten Gebiet: Medienzar, Zigarrenzar.

-zeug, das; -[e]s: 1. bezeichnet in Bildungen mit Verben (Verbstämmen) die Gesamtheit von Dingen, mit denen etw. Bestimmtes gemacht wird, die zu etw. Bestimmtem gebraucht werden: Rasier-, Schreib-, Strickzeug. 2. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven die Gesamtheit von Dingen, die im Hinblick auf etw. Bestimmtes gebraucht werden: Nacht-, Schulzeug.

Dies trifft ebenfalls auf Derivationsformanten zu, was hier exemplarisch an den lemmatisierten Suffixen **-heit**, **-los** und **-schaft** unter Beweis zu stellen ist:

-heit, die; -, -en [mhd., ahd. -heit, zum Suffix erstarrtes Subst. ahd. heit = Person, Persönlichkeit; Gestalt, urspr. = Leuchtendes, Scheinendes, verw. mit heiter]: 1. bildet mit Adjektiven und zweiten Partizipien seltener mit Adverbien oder Zahlwörtern die entsprechenden Substantive, die dann einen Zustand, eine Beschaffenheit, Eigenschaft ausdrücken: Andersheit, Durchdachtheit, Kultiviertheit, Sinnvollheit. 2. a) bezeichnet in Bildungen mit Substantiven eine Personengruppe: Christenheit; b) bezeichnet in Bildungen mit Substantiven eine Eigenschaft oder Handlung von jmdm.: Narrheit.

-los: drückt in Bildungen mit Substantiven aus, dass etw. nicht vorhanden ist, dass die beschriebene Person oder Sache etw. nicht hat: baum-, motiv-, schnur-, wohnsitzlos.

-schaft, die; -, -en [mhd. -schaft, ahd. -scaf(t), entstanden aus zwei zum Suffix erstarrten Subst., vgl. ahd. scaf= Gestalt, Beschaffenheit, mhd. schaft= Geschöpf; Gestalt; Eigenschaft, verw. mit schaffen]: 1. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven eine Personengruppe oder (seltener) die Gesamtheit von Dingen: Angestelltenschaft, Gerätschaft, Pastorenschaft. 2. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven eine Sache als Ergebnis eines Tuns: Erbschaft, Errungenschaft, Hinterlassenschaft. 3. bezeichnet in Bildungen mit Substantiven seltener mit Adjektiven eine Beschaffenheit, einen Zustand: Leihmuttertschaft, Zeitgenossenschaft, Zeugenschaft.

W języku polskim problemem leksykograficznym nie są nieliczne tu złożenia, lecz zdrobnienia. Tak jak w języku niemieckim poza zleksykalizowanymi złożeniami na płaszczyźnie tekstu mogą pojawiać się wspomniane wyżej złożenia *ad hoc* nienotowane w słownikach¹⁰, tak w języku polskim niejednokrotnie uznaniowo traktowane jest częste użycie deminutywów. Praktycznie każdy rzeczownik może być użyty w formie zdrobnienia, jeśli mówiący tak postrzega dany denotat. Zamiast więc uwzględniać w leksykografii wszystkie pojawiające się złożenia *ad hoc* w języku niemieckim lub wszystkie potencjalne zdrobnienia występujące w polskich tekstach, należałoby raczej posłużyć się wykorzystywanymi coraz częściej okienkami informacyjnymi (niem. *Infokasten*), dla których w innym miejscu zaproponowałem nazwę „infografia leksykalna” (Sadziński 2014d, 133). Można by tutaj podać mniej zorientowanym użytkownikom dość łatwe reguły tworzenia złożzeń w języku niemieckim lub zdrobnień w języku polskim. Infografia odciążałaby zatem leksykografię.

Innym problemem mało znaczącym w leksykografii polskiej, natomiast bardzo ważnym w odniesieniu do języka niemieckiego są regionalizmy i ich lematyzacja. Język niemiecki ma bowiem nie tylko duże i – co ważne – pielęgnowane zróżnicowanie dialektalne, ale jest także tzw. językiem plurycentrycznym (*plurizentrische Sprache* – por. Ammon 2004, XXXI), tzn. używanym jako język urzędowy w co najmniej trzech różnych krajach, co skutkuje często wieloma wariantami leksykalnymi w odniesieniu do tego samego denotatu. Dla tego zróżnicowanego obszaru języka niemieckiego istnieje nawet nieznanym gdzie indziej słownik wariantów leksykalnych – *Variantenwörterbuch des Deutschen* – zawierający ponad 12.000 jednostek leksykalnych (Ammon 2004).

Wspólnym dla obydwu języków jest problem zapożyczeń, przy czym na obszarze języka niemieckiego wyczuwalny jest tutaj większy opór z uwagi na żywą wciąż jeszcze tradycję puryzmu językowego (por. Lipczuk 2007). Wtedy (w XVIII

¹⁰ Takie złożenia mogą mieć czasem długą żywotność – bez kodyfikacji leksykograficznej. Przykładem może być *Vorlesungssaal* ‘sala wykładowa’ w socjolekcie akademickim, mimo że tego złożenia nie notują reprezentatywne słowniki. Rzadziej natomiast jest używany jego leksykograficznie w pełni umocowany synonim *Hörsaal*.

i XIX w.) chodziło niemal wyłącznie o zapożyczenia romańskie – głównie francuskie (vgl. Campe 1801; Denk 1885; Sadziński 2016). Dzisiaj obiektem krytyki są – podobnie jak w Polsce – zapożyczenia z języka angielskiego (por. Sadziński 2014b, Sadziński 2014c, Sadziński 2015). Od 2013 r. ukazuje się corocznie tzw. indeks anglicyzmów obejmujący łącznie ponad 7.500 leksemów i wyrażen (por. np. Junker/ Grobe 2013, Grobe 2014). Anglicyzmy dzieli się tutaj na trzy kategorie: 1. wypełniające luki leksykalne (np. *Baby, Boiler, Clown, fair, Interview, Sport*); 2. wzbogacające (np. *e-mail, air bag*); 3. wypierające wyrazy rodzime (np. *keeper* (Torwart), *shop* (Laden), *slow motion* (Zeitlupe), *ticket* (Fahr-, Eintritts-, Theater-, Kino-, Flugkarte, Strafbzettel) bzw. *all-inclusive* (Pauschalangebot), *bad bank* (Auffangbank). Bez tej ostrej debaty słowniki języka niemieckiego notowałyby zapewne jeszcze więcej anglicyzmów, choć i tak jest ich bardzo dużo.

Jak widać, leksykografie obydwu języków borykają się po części z różnymi problemami konfiguracji siatki haseł i ich lematyzacji. Nowy *Indeks a fronte* (Wawrzyńczyk/ Wierzchoń 2016), od którego zacząłem, to nie tylko *challenge*, jak go żartobliwie nazywają autorzy, ale przede wszystkim ważny głos w dyskusji nad kształtem przyszłej leksykografii. Nie tylko polskiej.

LITERATURVERZEICHNIS

- Adelung J. Ch. (1774–86), *Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuches der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der oberdeutschen*, 1. Aufl., 5 Bände, Leipzig: Breitkopf.
- Adelung J. Ch. (1793–1801), *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*, 2. Aufl., 4 Bände, Leipzig: Breitkopf.
- Adelung J. Ch. (1811), *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, Wien: Bauer [online: <http://lexika.digitalesammlungen.de/adelung/online/angebot>].
- Ammon U. et al. (2004): *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Balhar S., Cyffka A., Quaas L., Saßmann U. (2005): *PONS Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Rund 42.000 Stichwörter und Wendungen, vollständige Neuentwicklung, Barcelona et al.: Ernst Klett Sprachen*.
- Bischoff B. (Hg.) (1977), *Die „Abrogans“-Handschrift der Stiftsbibliothek St. Gallen. Das älteste deutsche Buch*, St. Gallen: Zollikofer.
- Bogusławski A., Danielewiczowa M. (2005), *Verba polona abscondita. Sonda słownikowa III* (Seria: Semiosis Lexicographica, vol. 24), Warszawa: Elma Books.
- Campe J. H. (1801): *Wörterbuch zur Erklärung und Verdeutschung der unserer Sprache aufgedrungenen fremden Wörter*, Braunschweig. Auch online als <http://gdz.sub.uni-goettingen.de> abrufbar.
- Denk V., Otto M. (1885): *Die Verwelschung der deutschen Sprache; ein mahndendes Wort an das deutsche Volk und die deutsche Schule*, Gütersloh: C. Bertelsmann.
- Doroszewski W. (Hg.) (1958–69), *Słownik języka polskiego*, 1. Aufl., Bde. I–XI, Warszawa: Wiedza Powszechna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Drosdowski G. et al. (Hg.) (1976–81), *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden*, Mannheim et al.: Dudenverlag, 1. Aufl.

- Drosdowski G. et al. (Hg.) (1983), *Duden. Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim et al.: Dudenverlag, 1. Aufl.
- Drosdowski G. et al. (Hg.) (1993), *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden*, Mannheim et al.: Dudenverlag, 2. Aufl.
- Dubisz S. (2003), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Bde. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Duden K. (1880), *Vollständiges orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Grimm J. und W. (1991), *Deutsches Wörterbuch*, Fotomechan. Nachdr. d. Erstaussg. 1873–1984, München: Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv) [auch online unter <http://dwb.uni-trier.de/de/abrufbar>].
- Grobe M. (Hg.) (2014), *Der Anglizismen-Index. Gewinn oder Zumutung?* Ausgabe 2014, hrsg. von Verein Deutsche Sprache (Dortmund), Sprachkreis Deutsch (Bern), Verein Muttersprache (Wien), Paderborn: IFB Verlag Deutsche Sprache.
- Hecht D., Schmollinger A. (1999): *PONS Basiswörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Lernerwörterbuch, vollständige Neuentwicklung*, Stuttgart: Ernst Klett International.
- Junker G. H., Grobe M. (Hg.) (2013), *Der Anglizismen-Index. Gewinn oder Zumutung?* Ausgabe 2013, hrsg. von Verein Deutsche Sprache (Dortmund), Sprachkreis Deutsch (Bern), Verein Muttersprache (Wien), Paderborn: IFB Verlag Deutsche Sprache.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W. (1900–27), *Słownik języka polskiego*, Bde. I–VIII, Warszawa.
- Klappenbach R., Steinitz W. (Hg.) (1964–77), *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, 6 Bände, Berlin: Akademie-Verlag.
- Klein W., Geyken A. (2010), *Das Digitale Wörterbuch der Deutschen Sprache (DWDS)*. In: U. Heid, S. Schierholz, W. Schweickard, H. Ernst Wiegand, R. H. Gouws, W. Wolski (Hg.), *Lexikographica*, Berlin–New York, 79–93.
- Kurzowa Z., Zgólkowa H. (1992), *Słownik minimum języka polskiego*, Poznań.
- Linde S. B. (1807–14), *Słownik języka polskiego*, 1. Aufl., 6 Bde., Warszawa (2. Aufl. Lwów [Lemberg] 1854–60).
- Lipczuk R. (2007), *Geschichte und Gegenwart des Fremdwortpurismus in Deutschland und in Polen*, Frankfurt a. M.
- Malige-Klappenbach H. (Hg.) (1986): *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Bericht, Dokumentation und Diskussion*. Unter Mitarbeit von Franz J. Hausmann (= Lexicographica: Series maior, 12). Tübingen: Niemeyer.
- Mauthner F. (1923), *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, Bd. I: *Zur Sprache und zur Psychologie*, 3. um Zusätze vermehrte Aufl., Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
- Sadziński R. (1998), *Generierungsoffene Verarbeitung deutscher Nominalkomposita als lexikographische Aufgabe*. In: K. Donhauser, L. M. Eichinger (Hg.), *Deutsche Grammatik – Thema in Variationen. Festschrift für Hans-Werner Eroms zum 60. Geburtstag*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 215–222.
- Sadziński R. (2014), *„Durch die hindurch man ins Leere kommt, die Sprache. Zur Sprachskepsis und deren Ausprägung bei Mauthner und Wittgenstein*. In: D. Kaczmarek et al. (Hg.), *Texte im Wandel*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 83–94.
- Sadziński R. (2014a), *Existenzformen der Sprache als Folie der Sprachanalyse*. In: I. Olszewska, K. Lukas (Hg.), *Deutsch im Kontakt und im Kontrast. Festschrift für Professor Andrzej Kątny zum 65. Geburtstag* (= Danziger Beiträge zur Germanistik, Bd. 48) Frankfurt/M.: Peter Lang, 267–279.
- Sadziński W. (2014b), *„Anglizismenwucherung“ im Nachrichtenmagazin Der Spiegel*. In: D. Kaczmarek et al. (Hg.), *Texte im Wandel*, Łódź: Wyd. Uniw. Łódzkiego, 169–178.

- Sadziński W. (2014c), *Wie man Fremdwörtern auf die Sprünge hilft. Zur Lemmatisierung der Anglizismen – vorzugsweise im Duden-Wörterbuch*. In: Z. Weigt et al. (Hg.), *Deutsche Sprache in linguistischen Ausprägungen* (= Felder der Sprache – Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge), Łódź: Wyd. Univ. Łódzkiego, 67–79.
- Sadziński W. (2014d), *Od słownika do leksykonu. Infografia leksykalna w słownikach bilingwalnych*. W: W. Sadziński, M. Gołaszewski (red.), *Varianz und Invarianz in Sprache und Literatur*, Folia Germanica 10, 127–134.
- Sadziński W. (2015), *Deutsche Sprachpflege inklusiv. Fremdwortdiskussion in zwei großen Tageszeitungen*. In: *Colloquia Germanica Stetinensia* 24, 123–139.
- Sadziński W. (2016), *Verwelschung des Deutschen hin – Anglisierung her. Eine exemplarische syn-diachrone Analyse anhand des Petri-Wörterbuchs*. In: D. Kaczmarek et al., *Felder der Sprache – Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge*, Łódź: Wyd. Univ. Łódzkiego [im Druck].
- Scholze-Stubenrecht W., Wermke M. (Hg.) (1999), *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden*, Mannheim et al.: Dudenverlag [auch als CD-ROM-Ausgabe vorhanden].
- Scholze-Stubenrecht W., Wermke M. (Hg.) (2013), *Duden. Die deutsche Rechtschreibung*, 26. Aufl., Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Szymczak M. (1978–81), *Słownik języka polskiego*, Bde. 1–3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wahrig G. (2000): *Deutsches Wörterbuch*. Neu hrsg. von Renate Wahrig-Burfeind. Mit einem „Lexikon der deutschen Sprachlehre“. 7., vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Gütersloh/München: Bertelsmann.
- Wawrzyńczyk J., Wierchoń P. (2016), *300 tysięcy polskich słów. Indeks a fronte*, Poznań: Sorus.
- Wiktorowicz J., Frączek A. (2010), *Wielki multimedialny słownik niemiecko-polski, polsko-niemiecki (DVD)*, Warszawa: PWN.
- Zgółkowa H. (Hg.) (1994–2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Bde. 1–50, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- Zgółkowa H. (2013), *Słownik minimum języka polskiego*, Kraków: Universitas.
- Żmigrodzki P. (2007–), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Witold Sadziński

FROM A WORD TO THE LEXEME

(Summary)

In this article we find lexicographical reflections on the German (and Polish) dictionaries primarily in the context of the amount and structure of the contained therein lexemes. The author weaves considerations about the type of dictionary entries and how they can be lemmatised, eg. putting in dictionaries often only parts of compound words (eg. *Affen-*, *Hunde-*, *-frei*, *-hungrig*) to productively contribute to the development of vocabulary (eg. *Affenschnell*, *Hundehitze*, *sozialversicherungs-frei*, *sexhungrig*). The article also touched upon the issue of online dictionaries (digitized) and the increasingly important issue of foreign words, particularly English. The object of the considerations are mainly the Duden dictionaries, and also Wordbooks from Adelung, Klappenbach / Steinitz, Doroszewski, Zgółkowa, Żmigrodzki et al.

Keywords: dictionary, lexicography, lexicology, lexeme, word